



<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i08.070>

METAFORA VA IDIOMALARNING TARJIMA JARAYONIDA MILLIY-MADANIY O'ZIGA XOSLIKNI SAQLASH MUAMMOSI

Rakhimova Sevara Najmiddidovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Xorijiy tillar kafedrasi o'qituvchisi

E-mail : sevara2004qq@icloud.com

Annotatsiya: Bu maqolada metafora va idiomalarning tarjima jarayonida milliy-madaniy o'ziga xoslikni saqlash muammosi lingvistik va tarjimashunoslik jihatdan tahlil qilinadi. Metafora va idiomalar ayni bir muayyan tilga xos bulgan, xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi, urf-odatlar, qadriyatlar va madaniy tasavvurlarini uzida sharhlovchi muhim til birliklari hisoblanadi. Metafora va idiomalarni o'zga tilga tarjima qilish mobaynida, ularning nafaqat lug'aviy ma'nosi balki ularning negizida jamlangan konnotativ, obrazli va milliy-madaniy mazmunni ham o'zida aks ettira oladigan holda to'g'ri yetkazish muhim ahamiyat talab qiladi. Maqolada metafora va idiomalarning lingvomadaniy xususiyatlari, ularni tarjima qilishda yuzaga keladigan asosiy muammolar hamda mazmuniy va madaniy ekvivalentlikni ta'minlash usullari ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, ingliz va o'zbek tillaridagi ayrim metaforik va idiomatik birliklar misolida tarjimada milliy-madaniy komponentni saqlashning samarali strategiyalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: metafora, idioma, tarjima, lingvomadaniyat, milliy-madaniy xususiyat, ekvivalentlik, konnotatsiya, obrazlilik, madaniy moslashtirish, tarjima strategiyasi.

THE PROBLEM OF PRESERVING NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICITY OF METAPHORS AND IDIOMS IN THE TRANSLATION PROCESS

Annotation: This article explores the challenges of preserving national and cultural identity in the translation of metaphors and idioms from linguistic and translation studies perspectives. Metaphors and idioms are important linguistic units that are specific to a particular language and reflect a people's historical experience, worldview, traditions, values, and cultural perceptions. When translating metaphors and idioms into another language, it is essential to convey not only their lexical meanings but also the connotative, figurative, and national-cultural meanings embedded in them. The article explores the linguocultural characteristics of metaphors and idioms, the major challenges that arise in their translation, and the strategies used to ensure semantic and cultural equivalence. In

addition, drawing on selected metaphorical and idiomatic expressions in English and Uzbek, the article highlights effective translation strategies for preserving the national and cultural components of these language units.

Key words: metaphor, idiom, translation, linguoculture, national and cultural specificity, equivalence, connotation, imagery, cultural adaptation, translation strategy.

ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СПЕЦИФИКИ МЕТАФОР И ИДИОМ В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕВОДА

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема сохранения национально-культурной специфики при переводе метафор и идиом с точки зрения лингвистики и переводоведения. Метафоры и идиомы являются важными языковыми единицами, характерными для Определённого языка и отражающими исторический опыт народа, его мировоззрение, традиции, ценности и культурные представления. При переводе метафор и идиом на другой язык важно передать не только их лексическое значение, но и заключённое в них коннотативное, образное и национально-культурное содержание. В статье рассматриваются лингвокультурные особенности метафор и идиом, основные проблемы, возникающие в процессе их перевода, а также способы обеспечения смысловой и культурной эквивалентности. Кроме того, на примере отдельных метафорических и идиоматических единиц английского и узбекского языков освещаются эффективные стратегии сохранения национально-культурного компонента при переводе.

Ключевые слова: метафора, идиома, перевод, лингвокультура, национально-культурная специфика, эквивалентность, коннотация, образность, культурная адаптация, переводческая стратегия.

KIRISH

Til xalqning madaniy tajribasi va dunyoqarashini ifodalovchi asosiy vositalardan biridir. Ayniqsa, metafora va idiomalar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini yaqqol namoyon qiladi. Ular orqali xalqning tarixiy tajribasi, kundalik hayoti, qadriyatlari va voqelikni idrok etish usuli aks etadi. Metafora faqat badiiy bezak emas, balki inson tafakkurining muhim vositasi sifatida ham qaraladi. Lakoff va Johnson (1980) metaforani insonning kundalik fikrlashi va tajribasini konseptuallashtirish bilan bog‘laydi. Shuning uchun metaforani tarjima qilishda uning lug‘aviy shaklini emas, balki konseptual va madaniy mazmunini ham hisobga olish zarur. Idiomalarda ham shunga o‘xshash holat kuzatiladi. Idiomaning umumiy ma‘nosi ko‘pincha uning tarkibidagi alohida so‘zlarning ma‘nosidan kelib chiqmaydi. Masalan, ingliz tilidagi *spill the beans* “sirni oshkor qilmoq” ma‘nosini bildiradi. Uni so‘zma-so‘z tarjima qilish idiomatik mazmunni yetkazmaydi. Baker (2018) idiomalarni tarjima qilishda o‘xshash ma’noli idiomadan foydalanish, parafrazlash va boshqa strategiyalarni qo‘llash mumkinligini ta’kidlaydi.

Metafora tarjimasida esa Schäffner (2004) manba va maqsad madaniyatlaridagi farqlarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi metafora va idiomalarni tarjima qilishda yuzaga keladigan asosiy muammolarni aniqlash hamda milliy-madaniy mazmunni saqlashga xizmat qiladigan samarali strategiyalarni ko'rsatishdan iborat.

METODOLOGIYA

Tadqiqot qiyosiy-deskriptiv metod asosida olib borildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi metaforik va idiomatik birliklardan foydalanildi. Tanlangan birliklar uch asosiy jihat bo'yicha tahlil qilindi: semantik ma'no, obrazlilik va milliy-madaniy komponent. Tahlil jarayonida tarjima variantlari bir necha mezon asosida baholandi: manba ma'nosining saqlanishi, obrazning qayta yaratilishi, konnotatsiyaning saqlanishi, madaniy mazmunning yetkazilishi va maqsad tilidagi tabiiylik. Shuningdek, Nida (1964), Newmark (1988), Baker (2018), Lakoff va Johnson (1980) hamda Schäffner (2004) tomonidan ishlab chiqilgan nazariy qarashlar tadqiqot uchun metodologik asos sifatida olindi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari metafora va idiomalarni tarjima qilishda bir nechta asosiy muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Birinchidan, **so'zma-so'z tarjima obrazli ma'noni yo'qotishi mumkin**. Masalan, ingliz tilidagi *break the ice* iborasi so'zma-so'z "muzni sindirmoq" degan ma'noni beradi. Biroq uning idiomatik ma'nosi "muloqotni boshlash yoki noqulay vaziyatni yumshatish"dir. Shuning uchun kontekstga qarab "suhbatni boshlab yubormoq" kabi funksional tarjima tabiiyroq bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, ayrim idiomalarning maqsad tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti mavjud emas. Masalan, *it's raining cats and dogs* iborasini "mushuklar va itlar yog'moqda" deb tarjima qilish ma'no jihatdan noto'g'ri bo'ladi. "Yomg'ir juda qattiq yog'yapti" shaklidagi tarjima kommunikativ mazmunni aniqroq yetkazadi. Uchinchidan, ayrim birliklarda **milliy-madaniy komponent** kuchli bo'ladi. Bunday birliklarda hayvonlar, oziq-ovqat, tarixiy voqealar, urf-odatlar yoki kundalik hayotga oid obrazlardan foydalaniladi. Masalan, *a piece of cake* idiomasi "juda oson" ma'nosini bildiradi. Uni "tortning bir bo'lagi" deb tarjima qilish idiomatik ma'noni saqlamaydi. Shu sababli maqsad tilida mazmunga mos tabiiy ekvivalent yoki parafraza tanlanadi. To'rtinchidan, ba'zi hollarda **boshqa obrazli birlikdan foydalanish** samarali bo'ladi. Masalan, *when pigs fly* iborasi "hech qachon" yoki "amalga oshishi deyarli imkonsiz" ma'nosida qo'llanadi. Bunday birlikni o'zbek tilidagi mazmunan yaqin frazeologik ifoda bilan almashtirish mumkin. Tahlildan shu yaqqol oydinlashdiki, metafora va idiomalarni tarjima qilishda faqat so'zlarning lug'aviy ma'nosini berish yetarli emas. Tarjimon birlikning **ko'chma ma'nosi, obrazliliigi va madaniy mazmunini** ham hisobga olishi kerak. Masalan, *break the ice* idiomasi so'zma-so'z "muzni sindirmoq" deb tarjima qilinadi, ammo uning asl ma'nosi "muloqotni boshlamoq" yoki "noqulay vaziyatni yumshatmoq"dir. Shuning uchun maqsad tilida ma'noni tabiiy yetkazadigan variantni tanlash muhim. Shuningdek, *a piece*

of cake idiomasi “juda oson” degan ma’noni anglatadi. Uni “tortning bir bo‘lagi” deb tarjima qilish mazmunni to‘g‘ri ifodalamaydi. Bunday holatlarda **funksional ekvivalent yoki parafrazadan foydalanish** maqsadga muvofiq. O‘zbek tilidagi “ko‘ngliga qaramoq” kabi birliklarni tarjima qilishda ham shunday muammo kuzatiladi. Uni ingliz tilida *to be considerate of someone’s feelings* shaklida berish ma’noni aniqroq yetkazadi. Demak, metafora va idiomalarni tarjima qilishda yagona usuldan foydalanib bo‘lmaydi. Tarjimon **ma’no, kontekst va madaniy xususiyatlarni** hisobga olib, eng mos strategiyani tanlashi kerak. Eng muhimi, tarjimada asl birlikning mazmuni va imkon qadar uning milliy-madaniy o‘ziga xosligi saqlanishi lozim.

MUHOKAMA

Metafora va idiomalar tarjimasida asosiy masala shakli emas, balki **semantik va funksional ekvivalentlikni ta’minlash** bilan bog‘liq. Nida (1964) tarjimada o‘quvchining qabul qilishi va reaksiyasini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Bu yondashuv metafora va idiomalar tarjimasida ayniqsa muhim, chunki so‘zma-so‘z to‘g‘ri tarjima har doim ham kommunikativ jihatdan to‘g‘ri bo‘lavermaydi. Newmark (1988) metaforani saqlash, boshqa metafora bilan almashtirish yoki uning ma’nosini tushuntirish kabi usullarni taklif qiladi. Baker (2018) esa idiomalar tarjimasida o‘xshash shakl va ma’nodagi idiomadan, boshqa shakldagi ekvivalent idiomadan yoki parafrazadan foydalanishni tavsiya etadi. Ingliz va o‘zbek tillari misolida tarjimon ikki xil madaniy tizim o‘rtasida vositachilik qiladi. Shu sababli u nafaqat ikki tilning grammatik va leksik xususiyatlarini, balki ularning madaniy kodlarini ham bilishi kerak. Masalan, o‘zbek tilidagi “ko‘ngliga qaramoq” iborasini ingliz tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilish tabiiy emas. Kontekstga qarab *to be considerate of someone’s feelings* shaklidagi tarjima uning asosiy ma’nosini yaxshiroq yetkazadi. Biroq barcha madaniy birliklarni maqsad tiliga to‘liq moslashtirish ham maqsadga muvofiq emas. Haddan tashqari moslashtirish manba madaniyatining o‘ziga xosligini yo‘qotishi mumkin. Aksincha, manba birlikni to‘liq saqlash maqsad auditoriyasi uchun tushunarsiz bo‘lishi ehtimoli mavjud. Demak, tarjimon har bir holatda madaniy o‘ziga xoslik va tushunarliklik o‘rtasida muvozanatni topishi kerak.

XULOSA

Metafora va idiomalar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini ifodalovchi muhim birliklar bo‘lib, ularni tarjima qilish oddiy so‘z almashtirishdan ko‘ra murakkabroq jarayondir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, so‘zma-so‘z tarjima ko‘pincha metafora yoki idiomaning obrazli va madaniy mazmunini yetarli darajada aks ettirmaydi. Samarali tarjima uchun funksional ekvivalentlik, boshqa metafora yoki idiomadan foydalanish, parafrazalash va izohlash kabi strategiyalardan kontekstga mos ravishda foydalanish zarur. Tarjimonning asosiy vazifasi manba birlikning shaklini har qanday holatda saqlash emas, balki uning mazmuni, kommunikativ vazifasi, obrazlilik va milliy-madaniy ruhini imkon qadar tabiiy tarzda yetkazishdan iborat. Shunday qilib, metafora va idiomalar

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge.
2. Bassnett, S. (2014). *Translation studies* (4th ed.). Routledge.
3. Black, M. (1962). *Models and metaphors: Studies in language and philosophy*. Cornell University Press.
4. Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. Oxford University Press.
5. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2nd ed.). Oxford University Press.
6. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
7. Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. University of Chicago Press.
8. Larson, M. L. (1998). *Meaning-based translation: A guide to cross-language equivalence* (2nd ed.). University Press of America.
9. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.
10. Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Brill.
11. Schäffner, C. (2004). Metaphor and translation: Some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*, 36(7), 1253–1269.
12. Venuti, L. (1995). *The translator’s invisibility: A history of translation*. Routledge.